

Terpstras bok är rik på detaljer. Den spänner ett antal teman, århundraden och kontinenter. Stundvis är det inte så lätt för läsaren att följa den röda tråden. Samtidigt ger det ett klart mervärde att Terpstra så gott som genomgående redogör för hur religiöst flyktingskap och annorlundaskap uppkom, formades, förstods och hanterades såväl inom judendom och islam som inom olika kristna samfund. Som läsare noterar man inte bara att det inom samtliga samfund förekom tankegodis och praktiker som spädde på gränsdragningar och konflikter. Det är också spännande att läsa om den flexibilitet, inte sällan på politiska pragmatiska grunder, som kännetecknade samröret mellan (religiöst) olika länder och religiösa samfund, och likaså präglade individens försök att finna sin plats och forma sin religiösa identitet i gränssnitten mellan olika trosriktningar.

PAMELA SLOTTE, DOC.

ROBERT KOLB, IRENE DINGEL & L'UBOMIR BATKA (ED.)

The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology. Oxford: Oxford University Press 2014. 662 s.

Martti Luther (1483–1546) on kolmas historian henkilö, joka on saanut kunnian olla uskonnon ja teologian alan *Oxford Handbookin* aiheena. Lutheria aiemmin oma käsikirja on omistettu vain Søren Kierkegaardille sekä Maksimus Tunnustajalle. Suurin syy Luther-käsikirjan julkaisuun on reformaation 500-vuotishlavuosi 2017, kuten kirjan toimitajat johdannossa toteavat.

Toimittajien mukaan Luther-käsikirja eroaa muista vastaavista teoksista siinä, ettei se pyri luomaan historiantutkimuksellisesti orientoitu-

nutta kuvaa reformaattorin urasta. Sen sijaan jokainen artikkeli keskittyy erittelemään yhtä, valikoitua puolta Lutherin ajattelusta. Tarkastelu sidotaan kuitenkin historialliseen kontekstiinsa ja kukin kirjoittaja esittelee myös aiheesta aiemmin tehtyä tutkimusta. Nykyisen Luther-tutkimuksen kokonaisuudessa tavoitteet eivät ole uniikit. Hyviä esimerkkejä artikkelikokoelmista, joissa on samankaltainen näkökulma kuin Luther-käsikirjassa, ovat Pekka Kärkäisen toimittama *Johdatus Lutherin teologiaan* (2001) sekä Olli-Pekka Vainion toimittama *Engaging Luther: A (New) Theological Assessment* (2010). Arvioin seuraavassa Luther-käsikirjaa sekä yleisesti että nostamalla esiin joitakin artikkeleita.

Käsikirja koostuu seitsemästä osiosta, joissa on yhteensä 47 artikkelia johdannon ja loppusanojen lisäksi. Teoksen lopussa ovat käsikirjan luonteeseen kuuluvat asiasanat, jossa selvitetään lyhyesti keskeisten käsitteiden sisältö, sekä hakemisto. Kirjoittajina on ansioituneita Luther- ja reformaatioajan tutkijoita. Teos on kaiken kaikkiaan kohtalaisen tasalaatuinen, mikä kertoo paitsi kirjoittajien asiantuntemuksesta myös toimittajien ammattitaidosta. Toki artikkeleiden välillä on eroja – toiset ovat katsauksenomaisia ja kevyesti nootitettuja, kun taas toisten syvälinen analyysi perustuu tarkasti merkittävihin lähdeviitteisiin. Jotkut artikkelit ovat metodologisia kuin toiset: osa tutkijoista pyrkii valottamaan Luther-tutkimuksen luonnetta yleisesti aiheensa kautta, osa käsittelee yksinomaan aiheensa asiasisältöä. Iloinen yllätys lukijalle on se, miten vähän päällekkäisyyksiä artikkelien sisällöissä on. Jotkut teemat toistuvat luonnollisesti useammassakin tekstissä, mutta ikävää toistonomaisuutta lukukokemukseen ei silti tule.

Ensimmäinen, Lutherin elämää käsittelevä osio sisältää vain yhden artikkelin, vanhempi lehtori Charlotte Methuenin kirjoittaman elämäkerran. Ratkaisu on toimiva, sillä

elämäkerta pohjustanee riittävällä tavalla myös asiaan perehtymättömälle lukijalle Lutherin elämän keskeiset taitekohdat. Artikkeli on lyhyt ja ytimekäs kuvaus Lutherin elämän keskeisistä vaiheista ja se etenee kronologisesti lukuun ottamatta perhe-elämää kuvaavaa lukua. Tendenssi erottaa Lutherin yksityiselämä hänen uransa kuvauksesta ei ole uusi vaan se on toistunut muissakin Lutherista kirjoitetuissa elämäkertoissa. Methuen on hyödyntänyt artikkelissaan suurimmalta osin Martin Brechtin kolmiosaista Lutherin biografiaa, toisinaan jopa siinä määrin, että teksti vaikuttaa paikoin enemmän Brechtin tutkimuksen lyhennelmältä kuin itsenäiseltä tutkimusartikkelilta.

Kirjan toinen osa luotaa Lutherin ajattelun keskiaikaisia juuria. Sen keskeinen kysymys on yhtäältä Lutherin ajattelun jatkuvuus suhteessa keskiaikaiseen perintöön ja hänen omiin lähtökohtiinsa, toisaalta hänen näkemystensä urauurtavuus. Professori Theodor Dieter toteaa artikkelissaan: "Lutherin ymmärtäminen myöhäiskeskiaikaiseksi teologiksi on kaikkea muuta kuin itsestään selvää, sillä hänet on usein nähty kokonaan uuden teologisen alueen löytäjänä" (s. 31). Teoksesta välittyy kuitenkin nähdäkseni kaiken kaikkiaan se kuva, että tämän päivän Luther-tutkimuksessa huomioidaan kiitettävästi sekä ne perinteet, joihin Luther liittyi, että hänen ajattelunsa omintakeiset piirteet. Kysymys Lutherin teologian perinteisyydestä tai sen uutuudesta suhteessa aiempaan on tuotu esiin erityisesti viimeisessä artikkeliparissa. Emeritusprofessori Gerhard Müller painottaa artikkelissaan "Luther's Transformation of Medieval Thought: Discontinuity and Continuity" Lutherin uusia näkökulmia, ja professori Volker Leppin puolestaan Lutherin ajattelun jatkuvuutta tekstissään "Luther's Transformation of Medieval Thought: Continuity and Discontinuity". Kirjan toinen osa on kokonaisuudessaan oivallinen ja johdat-

taa hienosti lukijaa ymmärtämään Lutheria omassa kontekstissaan.

Kolmannessa osassa keskitytään Lutherin opetuksen ja saarnaamisen hermeneuttisiin perusteisiin. Tästä osiosta haluan nostaa erityisesti esiin emeritusprofessori Robert Kolbin artikkelin, joka käsittelee erojen hermeneutiikkaa Lutherin ajattelussa ja kielenkäytössä. Kolb hyödyntää tarkastelussaan melko monia vastakkainasettelun sisältäviä käsitteitä, näistä esimerkiksi laki ja evankeliumi sekä vapaus ja orjuus. Kolb tekee kenties itsestäänselvyydeltä vaikuttavan mutta silti olennaisen huomion Lutherin tavasta käyttää käsitteitä: Luther ei tiennyt, että jälkipolvet tulisivat hyödyntämään hänen kirjoituksissaan käytettyjä käsitteitä ja luotaamaan niiden merkitysisältöjä, joten hän ei ollut aina huolellinen tai johdonmukainen käyttäessään tiettyä terminologiaa. Reagoiminen eri tilanteisiin johti Lutherin painottamaan asioiden tiettyä puolta tapauskohtaisesti. Samoja huomioita Lutherin käyttämien käsitteiden merkitysisältöjen vaihtelevuudesta ja hänen ajattelunsa kontekstuaalisuudesta on tehnyt osa teoksen muistakin kirjoittajista. Nähdäkseni nämä huomiot ovat painottamisen arvoisia. Ne osoittavat kuinka haastavaa – joskus jopa mahdotonta – tutkimuksessa on luoda johdonmukaista kuvaa reformaattorin ajattelusta. Sekä historiallisen että tekstuaalisen kontekstin huomioon ottaminen on olennaista, mikäli Lutherin ajattelulle halutaan tehdä oikeutta.

Kirjan neljäs osa sisältää katsauksia kristillisen teologian keskeisiin aihealueisiin, kuten luomiseen, ihmiskäsitykseen, kasteeseen ja eskatologiaan. Kirjan ainoa suomalainen kirjoittaja, professori Risto Saarinen, avaa tässä osiossa tiivistäen ja ytimekkäästi Mannermaan koulukunnan näkemystä Lutherin vanhurskauttamiskäsityksestä. Saarisen vahvuuksia ovat selkeä ilmaisu ja looginen etenemistapa. Jään kuitenkin pohtimaan artikkelin paik-

kaa neljännessä osiossa. Toimittajat olisivat voineet sijoittaa sen kenties luontevammin seitsemänteen osioon, jossa tutkitaan Lutherin ajattelun vaikutus- ja tulkintahistoriaa ja niin muodoin modernin Luther-tutkimuksen eri lähestymistapoja. Neljännessä osasta seitsemänteen olisi niin ikään voinut sijoittaa professori J. Paul Rajashekarin artikkelin Lutherin teologian käyttämisestä uskontodialogin välineenä muiden maailmanuskontojen kanssa.

Viidennessä osiossa tarkastellaan Lutherin käsitystä ihmiselämästä yhteytenä toisten ihmisten kanssa. Osiossa esitellään muun muassa avioliiton ja perhe-elämän, jumalanpalveluksen sekä talouselämän teemoja. Professori Jane E. Strohl, joka on ainoana kirjoittanut teokseen peräti kolme artikkelia, avaa kyseisen osion lyhyellä, katsausnomaisella tekstillä Lutherin kutsumuskäsityksestä. Sen poisjättäminen käsikirjasta ei olisi kaventanut teoksen asiasisältöä. Strohl itse käsittelee seuraavassa artikkelissaan avioliittoa ja perhettä, ja katsausartikkelin lyhyet maininnat luostarielämäkriittisistä olisi voinut sisällyttää siihen. Katsausartikkelin keskeisiä asioita kolmisäätyopista ja kahdesta valtakunnasta avataan puolestaan syvällisemmin professori Eike Wolgastin artikkelissa "Luther's Treatment of Political and Societal Life". Wolgastin artikkeli on kiinnostava ja historiallisen kontekstin hienosti huomioitava teksti. Wolgast tarkastelee yllämainittujen teemojen lisäksi yhteiskunnallisia riippuvuussuhteita (keisari – ruhtinas – alamainen). Tähän tarkasteluun olisi kenties voinut ottaa mukaan näiden kolmen ryhmän sisäiset erot ja hierarkiat. Tällä hetkellä tarkastelu on kovin mieslähtöistä. Viimeksi mainitun huomion voi tosin tehdä valtaosasta kirjan artikkeleita. Merkillepantavaa on kuitenkin se, että muutamassa artikkelissa on pyritty eroon miesnormatiivisuudesta käyttämällä englantinkielisen maskuliinin sijasta feminiinistä she-muotoa.

Teoksen kuudes osa avaa Lutherin teologian keskeisiä genrejä. Siinä tutkitaan, millä tavoin esimerkiksi saarnaaminen, eksegeettinen työkentely tai sielunhoitotyö vaikutti Lutherin tapaan tehdä teologiaa ja sanoittaa asioita. Erityisesti mairitsemisen arvoinen on professori Anna Vindin Lutherin poleemisia kirjoituksia käsittelevä artikkeli. Vind on selkeäsanainen kirjoittaja, jonka teksti vastaa erinomaisesti sitä, mitä käsikirjan johdannossa luvataan. Vind johdattaa lukijan Lutherin ajattelun äärelle, avaa historiallista kontekstia sekä aiempaa tutkimusta ja nostaa esiin uusia tutkimusmahdollisuuksia tekstin loppuksi. Artikkeleli on tiivis ja ytimekäs johdatus aiheeseen, toisin sanoen kirjoittaja on onnistunut tekemään nimenomaan mainion käsikirjatekstin.

Seitsemäs osio on viimeinen ja se luotaa Lutherin ajattelun reseptiohistoriaa. Kokonaisuus alkaa Lutherin seuraajista Wittenbergissä ja laajenee sitten tarkastelussaan sekä historiallisesti että maantieteellisesti. Se sisältää ansiokkaasti myös vähemmän tunnettua Aasiassa, Latinalaisessa Amerikassa ja Afrikassa tehtävän Luther-tutkimuksen esittelyä. Kirjan päättävät toimittajien loppusanat. He tarjoavat lukijalle yleiskatsauksen keskeisiin Luther-tutkimuksen lähdeaineistoihin ja vetävät teoksen yhteen toteamalla, ettei kirjan tarkoituksena ole tiivistää täydellisesti Lutherin ajattelua ja sen merkitystä vaan ennemminkin osoittaa edellä mainitun tehtävän mahdollisuus. Luther-käsikirja palvelee kuitenkin mainiosti tehtävänsä: se tarjoaa tuhdin tietopakettin monista keskeisistä Lutherin ajattelun teemoista ja on siten hyvä apuväline tutkijoille. Nähdäkseni opettajat voisivat valikoiden käyttää teoksen artikkeleita myös kurssimateriaalina aine- ja syventävien opintojen tasolta lähtien.

SINI MIKKOLA, TEOL. MAIST.